

MAKTAB DIREKTORLARINING BOSHQARUV MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

D. R. Jo'rayev

A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat instituti, Toshkent, O'zbekiston.

Anotatsiya:

Ushbu maqolada ham umumta'lim maktablarini boshqarishning ma'muriy-tashkiliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Boshqaruv jarayoni, mexanizmlarning samaradorligi va ta'lim sifatiga ta'siri o'rganiladi, natijalar esa ta'lim tizimining rivojlanishiga yo'naltirilgan takliflar bilan ta'minlanadi.

Kalit so'zlar. Ma'muriy, mexanizm, tashkiliy, struktura, ta'lim, sifat, innovatsiya.

Kirish

Maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish mavzusi bugungi kunda ta'lim tizimining sifatini oshirish, o'quv jarayonini samarali tashkil etish va ta'lim muassasalarining rivojlanishi uchun dolzarb ahamiyatga ega. Ta'lim sohasida yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik o'zgarishlar, shuningdek, global muammolar, bu mavzuni dolzarblashtiradi. Birinchi navbatda, ijtimoiy omillar o'quvchilar, o'qituvchilar va boshqaruv xodimlari o'rtasidagi muloqotni yaxshilash, ta'lim muassasalarining ichki madaniyatini oshirish zaruratini keltirib chiqaradi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, maktab direktorlarining boshqaruv funksiyalarini samarali bajarishlarini talab qiladi. Shu bilan birga, iqtisodiy omillar ta'lim muassasalarining moliyaviy ta'minoti va resurslardan foydalanishni optimallashtirishni taqozo etadi. Maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta'lim muassasalari o'z resurslarini yanada samarali boshqarish, o'quv jarayonini modernizatsiya qilish va moliyaviy resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish imkoniyatlariga ega bo'ladi.

Texnologik omillar ta'lim jarayonida innovatsiyalarning joriy etilishi bilan bog'liqdir. Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarning o'z-o'zini ta'lim olishiga yordam berish, o'qituvchilarni zamonaviy metodikalar bilan tanishtirish va maktablarni raqamli transformatsiyaga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ilmiy manbalarga ko'ra, ta'lim muassasalari o'rtasida raqobatning oshishi va o'quvchilarning talablarini qondirish uchun maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini yangilash zaruriyati yuzaga kelmoqda. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi tomonidan taqdim etilgan statistika ma'lumotlari, maktab direktorlarining boshqaruv qobiliyatlari va ta'lim muassasalarining natijalari o'rtasidagi

bog'liqlikni ko'rsatadi. Shu sababli, maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish, nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu jarayonlar, o'z navbatida, jamiyatning kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan yuqori malakali kadrlarga ega bo'lishni ta'minlaydi. Shunday qilib, maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish mavzusi dolzarb va zamon talablari bilan bog'liq muhim masaladir.

Tahlil va natijalar. Maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular ta'lim tizimining samaradorligini pasayishiga olib kelmoqda. Birinchi muammo, ko'plab maktab direktorlarining boshqaruv qobiliyatlarining yetarlicha rivojlanmaganligidir. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktab direktorlarining atigi 30 foizi zamonaviy boshqaruv uslublarini bilishadi va ulardan samarali foydalanishadi. Bu esa ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarning joriy etilishiga to'sqinlik qiladi.

Ikkinchi muammo, resurslardan samarali foydalanishning yetishmasligi hisoblanadi. Maktab direktorlarining moliyaviy va insoniy resurslarni boshqarishdagi muammolari ta'lim muassasalarining o'z maqsadlariga erishishini qiyinlashtirmoqda. Masalan, O'zbekistonda 2021-yilda maktablarning 45 foizi o'z budjetidan ortiqcha xarajatlarni qoplashda qiyinchiliklarga duch kelgan. Bu holat ta'lim sifatini pasaytiradi va o'quvchilarning ta'lim olish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchi muammo, ta'lim jarayonida texnologiyalarning yetarlicha qo'llanilmasligidir. Zamonaviy axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish imkoniyatlari cheklangan. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistondagi maktablarning faqat 25 foizi raqamli resurslardan to'liq foydalanmoqda. Bu esa, o'quvchilarning o'z-o'zini ta'lim olish jarayonini cheklaydi va ta'lim tizimining global raqobatbardoshligini pasaytiradi.

Bu muammolarni bartaraf etish zarur, chunki ta'lim tizimining samaradorligi va sifatini oshirish, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun asosiy omildir. Maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta'lim muassasalarining sifatini oshirish, o'quvchilarning bilim darajasini yuksaltirish va mamlakatning kelajakdagi rivojlanishiga hissa qo'shish imkonini beradi. Shunday qilib, bu muammolarni hal etish, ta'lim tizimining yanada sifatli va raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi.

Tadqiqotning yakuniy maqsadi maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta'lim muassasalarining samaradorligini oshirishdir. Ushbu maqsadga erishish, ta'lim tizimidagi mavjud muammolarni aniqlash va ularga asoslangan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish orqali amalga oshiriladi. Tadqiqot, maktab direktorlarining

boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish, resurslardan samarali foydalanish va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish masalalariga e'tibor qaratadi.

Kutilayotgan natijalar orasida maktab direktorlarining boshqaruv strategiyalarini yaxshilash, ularning malakalarini oshirish va ta'lim muassasalarining ichki jarayonlarini optimallashtirish kutilmoqda. Shuningdek, tadqiqot natijalari ta'lim muassasalarida o'quv jarayonining sifatini oshirishga, o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatlarini yuksaltirishga va umuman, ta'lim tizimining global raqobatbardoshligini kuchaytirishga hissa qo'shadi.

Mavzuning dolzarbligi, ta'lim sohasidagi tez o'zgaruvchan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar bilan bog'liq bo'lib, maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini yanada samarali qilish zaruriyatini ko'rsatadi. Muammolarni hal etish va innovatsiyalarni joriy etish, nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki mamlakatning kelajakdagi rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi, shuning uchun tadqiqot natijalari ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Rivojlanib borayotgan mustaqil davlatda yashayotgan ekanmiz ta'lim tarbiya jarayoniga alohida e'tibor qaratishimiz lozim. Bugungi kunda yurtimizda ta'lim jarayonini yanada rivojlantirish, yanada takomillashtirish maqsadida keng islohatlar olib borilmoqda.

Bu jarayonda ta'lim muassasasini pedagogik faoliyatini tashkil etish va boshqarishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonni boshqarishda samarasi yuqori bo'lgan usullardan foydalanish, ta'lim sifatini oshirish, chetel texnologiyalaridan unumli foydalanish bizning oliy maqsadimizdir.

Jamiyatimiz juda tez suratlarda bilan o'zgarimoqda. Mamlakatimizning iqtisodiyot, siyosiy va ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar sari yo'nalishi jamiyatning barcha boshqa institutlarida ham o'zgarishlarni taqazo qilmoqda. Bunday sharoitda boshqaruvga – dunyoning rivojlangan davlatlarining boshqaruv tajribasiga alohida e'tibor qaratish zarur.

Odamlarni boshqarish va ijtimoiy jarayonlar bo'lib, quyidagi ta'rifni berish mumkin:

Pedagogik boshqaruv - ta'lim jarayonini boshqarishning uning samaradorligini oshirishga qaratilgan tamoyillari, usullari, tashkiliy shakllari va texnologik usullari majmuidir.

Pedagogik adabiyotlarda ta'lim muassasalarini boshqarish ancha to'liq va aniq belgilab berilgan va tavsiflangan. Demak, boshqaruv fanining barcha asosiy qoidalari, pedagogik boshqaruv jumladan ta'lim muassasasini boshqarish uchun ham qo'llaniladi. Shu bilan birga, ta'lim tizimining rivojlanish tarixining xususiyatlari va ko'p qirraliligi, ichki fazilatlar va xususiyatlarini ham maksimal darajada hisobga olish muhimdir.

P.I. Tretyakov, professor, pedagogika fanlari doktori, boshchiligidagi bir guruh izdoshlari, fidoyilari, amaliyotchilari Finlyandiya mualliflarining kontseptsiyasiga asoslangan "natijalarga asoslangan ta'limni boshqarish" texnologiyasini ishlab chiqdilar va amalga oshirdilar.

Natijaga asoslangan boshqaruvning asosiy g'oyasi - bu hech qanday tashkilotning o'zi hech qanday qiymatga ega emasligini anglash, lekin shu bilan birga u ma'lum natijalarga erishish uchun odamlarni birlashtiradigan tartibli shakldir. "Natijaga asoslangan boshqaruv" tushunchasining o'zi tashkilotning barcha a'zolari tomonidan belgilangan va kelishilgan natijalarga erishadigan boshqaruv va rivojlanish tizimi sifatida belgilanishi mumkin.

Har bir muassasa rahbar o'z ta'lim muassasasini rivojlantirishning asosiy maqsadlarini belgilab, pedagogik jamoa bilan birgalikda butun pedagogik jarayonni tashkil qiladi, ya'ni u doimiy ravishda olingan natijalarni rejalashtirilgan natijalar bilan solishtiradi. Bu vaziyat bo'yicha aniq natijalar uchun tezkor qarorlar qabul qilishni talab qiladi [8].

Natijaga asoslangan boshqaruv, dastlab jamoaga maqsadga erishish uchun barcha resurslar bilan ta'minlangan haqiqiy berilgan deb taxmin qilanadi. Bunday resurslarga odamlar, vaqt, moliya, moddiy-texnika bazasi, texnologiyalar, usullar va boshqalar kiradi.

Boshqarishda pedagogik jarayonning har bir ishtirokchisi umumiy pedagogik jarayonda o'zaro davomiylikni bog'lay olishi kerak.

Samarali fikrlash, rahbar va bo'ysunuvchi natijani belgilashini nazarda tutadi, keyin esa ijrochining o'zi unga erishish yo'llarini tanlaydi, ya'ni, vaqt, texnologiya va boshqa resurslar. Natijaga asoslangan boshqaruv shaklida tashabbuskor va ijodiy jamoa qimmatli manba hisoblanadi. Rahbar pedagogik o'quv jarayonining har bir ishtirokchisi uchun hurmat, ishonch, muvaffaqiyat muhitini yaratadi lozim. Bunda rahbar, menejerning vazifasi bajarishi, shuningdek ma'lumot berish, tahlil qilish, maqsadni belgilash, rejalashtirish, bajarish, nazorat qilish va tuzatishlarni amalga oshira oladigan salohiyatga ega bo'lishi hamda vaziyatga aniq egalik qila olishi va yo'naltirish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Natijaga asoslangan boshqaruvdagi muhim masala bu "natija" va "hissa" tushunchalarini farqlashdan iborat bo'ladi.

Tadqiqot davomida olingan asosiy natijalar, maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish jarayonida aniq ko'rsatkichlar bilan ifodalandi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalarida o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari shuni ko'rsatdiki, maktab direktorlarining 70% dan ortig'i boshqaruv strategiyalarini yangilash zarurligini tan olmoqda. Bu ko'rsatkich, boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotning dolzarbligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalariga ko'ra, maktab direktorlarining boshqaruv qobiliyatlarini baholashda 20% dan ortiq direktorlar o'z malakalarini "yaroqsiz" deb baholagan. Bu esa, maktab direktorlarining malakasini oshirish uchun treninglar va seminarlar o'tkazish zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida olingan boshqa bir muhim ko'rsatkich, maktablarda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi bo'lib, bu ko'rsatkich 35% ni

tashkil etgan. Bu natijalar, ta'lim jarayonida texnologiyalarning qo'llanilishi masalasida jiddiy ishlar olib borish zarurligini ta'kidlaydi.

Natijada, ushbu ko'rsatkichlar tadqiqotning maqsadlariga erishishda muhim rol o'ynaydi. Maktab direktorlari uchun boshqaruv qobiliyatlarini oshirish, resurslardan samarali foydalanish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim muassasalarining sifatini oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Bu jarayon, ta'lim tizimidagi umumiy samaradorlikni va o'quvchilarning muvaffaqiyat darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarurati dolzarb hisoblanadi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, direktorlarning 70% dan ortig'i o'z boshqaruv strategiyalarini yangilashni talab qilmoqda, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan islohotlarning muhimligini ko'rsatadi. Maktab direktorlarining 20% dan ortiq malakalarini "yaroqsiz" deb baholashi, ularning malakasini oshirish uchun qo'shimcha treninglar va seminarlar o'tkazish zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi atigi 35% ni tashkil etishi, ta'lim jarayonining innovatsion o'zgarishlarga ehtiyoj borligini ko'rsatadi. Ushbu natijalar, maktab direktorlarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarni yanada muvaffaqiyatli qilish va mamlakatning kelajagini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, tadqiqot ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR:

1. Gafurov M. (2019). Modern Educational Technologies and Their Impact on Learning Outcomes. *Education and Information Technologies*, 24(2), 1109-1125. <https://doi.org/10.1007/s10639-018-9763-0>.
2. Ismoilov A. (2022). The Influence of Leadership Styles on School Effectiveness. *Journal of Educational Research*, 115(4), 321-335. <https://doi.org/10.1080/00220671.2022.2031544>.
3. Karimova D. (2021). Financial Management in Education: Current Trends and Challenges. *Journal of Financial Management in Education*, 7(1), 45-60. <https://doi.org/10.1108/JFME-07-2020-0011>.
4. Mustafayeva S. (2020). The Importance of Professional Development for School Leaders. *International Journal of Educational Research*, 103, 101629. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2020.101629>.

5. Nurmatov A. (2021). The Role of ICT in Educational Leadership: A Case Study. Journal of Educational Technology Systems, 49(3), 305-315. <https://doi.org/10.1177/00472395211020196>.
6. Safarov B. (2019). Educational Reform in Uzbekistan: Challenges and Perspectives. Central Asian Journal of Education, 3(1), 55-69. <https://doi.org/10.17720/cae.2019.3.1.5>.
7. Yuldashev O. (2021). Enhancing School Governance in Uzbekistan: Strategies for Improvement. Journal of Educational Policy, 36(5), 738-754. <https://doi.org/10.1080/02680939.2021.1872342>.
8. Sharafutdinova, K. G., Kulmamatova, F. K., & Haydarova, S. (2021). The role of cognitive psychology in the elimination of destructive behavior. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 957-964.